

Goed gedrag wordt afgestraft

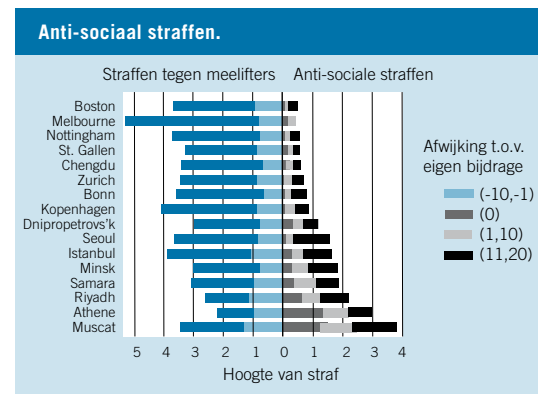
Vertrouwen is een belangrijk element in veel transacties. Dit verschilt echter enorm tussen landen. In sommige landen vertrouwen mensen elkaar bijna blind, in andere landen is het vertrouwen zo goed als afwezig.

Een recent artikel in *Science* biedt een nieuw perspectief (Herrmann *et al.*, 2008). De auteurs voeren in tal van landen een experiment uit, dat uit twee onderdelen bestaat. Eerst spelen deelnemers een standaard-publiekgoed-spel. Alle spelers krijgen een bedrag dat ze kunnen houden of investeren in een publiek goed. Elke geïnvesteerde euro levert iedere speler 0,4 euro op. De deelnemers verdienen het meest als iedereen alles investeert, maar vanuit een individueel standpunt is het voordelig om mee te liften op de bijdragen van anderen. In het tweede onderdeel kunnen mensen elkaar straffen door geld op te offeren om daarmee de opbrengst van een andere deelnemer te verlagen.

In alle landen worden meelifers gestraft voor hun egoïstisch gedrag. Dit geeft prikkels aan de meelifers om in volgende rondes hun steentje bij te dragen aan het publieke goed, zodat een efficiënte situatie tot stand komt. In sommige steden, zoals Athene, Istanbul en Minsk, gebeurt er echter iets onverwachts: ook degenen die coöperatief zijn worden gestraft door medespelers. Dit noemt men anti-sociaal straffen, en wordt verklaard aan de hand van wraak op de deelnemers die straffen uitdelen. Dit perverse gedrag geeft deelnemers prikkels om in volgende rondes niet meer bij te dragen aan het publieke goed, en resulteert in een lage efficiëntie.

De resultaten bieden een nieuw inzicht in verschillen in coöperatief gedrag. Er is ook een correlatie met hoe mensen tegen het rechtstelsel aankijken. De landen

waar coöperatief gedrag wordt gestraft, zijn juist de landen waar veel mensen de neiging hebben om de wet te negeren. De wet en vertrouwen zijn kennelijk geen substituten voor elkaar, zoals doorgaans wordt geopperd, maar complementen.

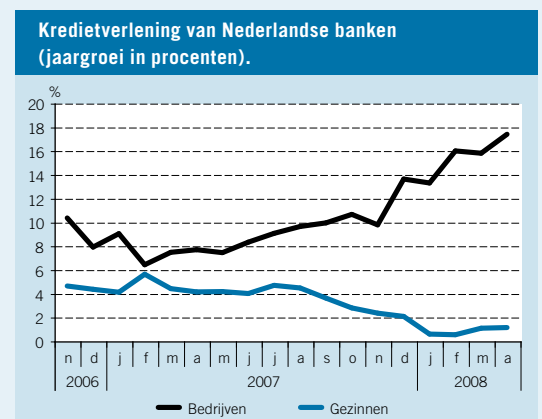
Bron: Herrmann, B., C. Thöni en S. Gächter (2008) *Antisocial punishment across societies. Science, 319, 1362-1367*

Monetaire Zaken

Ondanks verscherping voorwaarden gaat kredietverlening aan bedrijven door

De kredietverlening van Nederlandse banken aan bedrijven blijft een opgaande lijn vertonen. De groei van de bedrijfskredieten bedraagt over de eerste vier maanden van 2008 gemiddeld 16% op jaarbasis. Begin 2007 was dat nog gemiddeld 8%. Binnen de zakelijke kredieten zijn vooral de leningen met een variabele rente populair. Van de nieuwe contracten die grote bedrijven dit jaar met hun banken afsloten bestaat bijna 90% uit dit type leningen. Maar ook het doorlopende rekening-courantkrediet blijft groeien; sinds eind 2007 steeg dit met bijna 5 miljard euro. Deze ontwikkeling is opmerkelijk in het licht van de Amerikaanse kredietcrisis. Zo hebben banken over de hele wereld voor miljarden bedragen afgewaardeerd en zijn ze tevens met hogere financieringskosten geconfronteerd. Tot nu toe leidde dat niet tot een tempering van de kredietverlening in Nederland. De Nederlandse banken hebben de rente op bedrijfskredieten gematigd laten stijgen. Zo is rekening-courantkrediet sinds juni 2007 circa 30 basispunten duurder geworden. En voor grote bedrijfskredieten was dat 15 basispunten. Daarentegen steeg het driemaands euribortarief, een van de interbancaire financieringsbronnen, met ruim 60 basispunten.

Mogelijk verwachten bedrijven dat de kredietvoorwaarden van hun bank strenger zullen worden; zij zouden extra krediet opnemen tegen de huidige voorwaarden, zo opperde de ECB eerder. Voor bedrijven in ons land zijn hier geen gegevens over bekend. Wel geven banken in de jongste *Bank Lending Survey* van DNB aan dat zij de kredietvoorwaarden reeds hebben verscherpt en ook dat zij dat in het komende kwartaal blijven doen. Een andere mogelijkheid is dat bedrijven optimistischer zijn dan blijkt uit het sinds begin dit jaar dalende producentenvertrouwen. Uit een CBS-enquête naar de investeringsverwachtingen blijkt namelijk dat

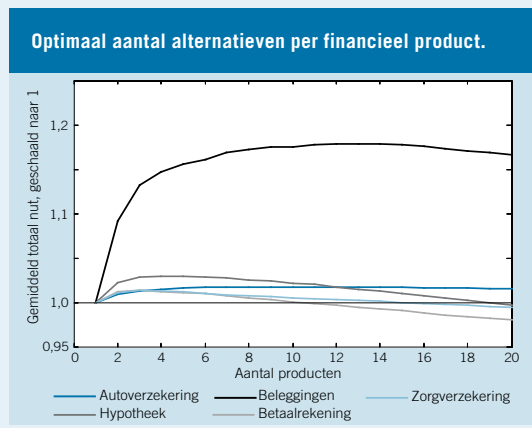
Bron: DNB

ondernemers in de industrie 11% meer willen investeren dan in 2007. De kredietverlening aan gezinnen laat een veel lager groeitempo zien. Voor een deel komt dit door de gestegen hypotheekrente. Maar ook de animo voor het omzetten van hypotheekleningen met een hoge rente naar hypotheekleningen met een lage rente is afgenomen. Toen de hypotheekrentes in 2005 op een laagtepunt waren, vonden veel omzettingen plaats. Naarmate de rente mede onder invloed van de tariefsverhogingen door de ECB steeg, nam de animo voor het omzetten van hypotheekleningen af.

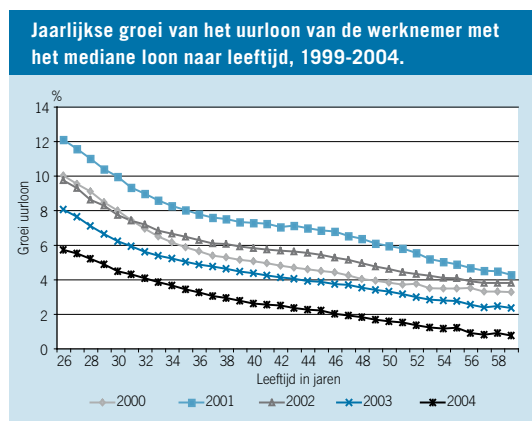
Keuzeproces van consumenten voor financiële producten

Op de financiële markten is er voor consumenten veel keus. Om het keuzeproces van financiële diensten beter te begrijpen heeft de *Future Foundation* in Engeland een model ontwikkeld. Dit berekent per financieel product het optimale aantal te overwegen alternatieven voor de gemiddelde consument. Meer keuze heeft namelijk niet alleen positieve kanten. Negatieve aspecten van een groter aanbod zijn

hogere zoekkosten of grotere gevolgen van spijt na de aankoop. Zoekkosten en gevolgen van spijt zullen relatief laag zijn bij autoverzekeringen. Dit product is namelijk makkelijk online te vergelijken en af te sluiten. En mocht je spijt hebben, dan kan je snel en makkelijk wisselen van aanbieder. Bij beleggen zijn de zoekkosten vaak hoog (denk aan uitgebreide prospectussen). En bij hypotheek zijn de gevolgen van spijt achteraf ingrijpend; je zit er vaak dertig jaar aan vast en oversluitkosten zijn relatief hoog. Het model bevat drie soorten consumenten: *non-lookers* (overwegen maar één product), *satisficers* (overwegen twee tot drie producten) en *maximizers* (overwegen vier of meer producten). Vijf verschillende financiële producten zijn gemodelleerd: autoverzekering, hypotheek, beleggen, betaalrekening en zorgverzekering. De verdeling tussen *non-lookers*, *satisficers* en *maximizers* verschilt per product. Uit marktonderzoek van de Future Foundation blijkt bijvoorbeeld dat 56% een *maximizer* is wat betreft de autoverzekering, maar bij beleggen slechts 34%. Deze en andere waarden van de parameters zullen waarschijnlijk vergelijkbaar zijn in de Nederlandse situatie. Voor verschillende producten is er een verschillend optimum voor de hele markt. Bij beleggen heeft het overwegen van twaalf verschillende producten het hoogste nut voor de gemiddelde consument. Bij een zorgverzekering of een lopende rekening voorspelt het model dat drie producten vergelijken optimaal is. Volgens het model kan een consument het beste kiezen uit vier of vijf verschillende hypotheek. Voor autoverzekeringen lijkt het vergelijken van zeven polissen optimaal, en net als bij beleggingen is er geen sterke daling in nut rondom het optimum. Hier lijkt keuzeoverdaad niet zo nadelig voor het nut als bijvoorbeeld bij een hypotheek of lopende rekening.

Bron: Future Foundation, Volterra Consulting

Bron: ROA

Loongroei, leeftijd en conjunctuur

De figuur laat voor de werknemer met het mediane loon voor elke leeftijd tussen 25 en 59 jaar de procentuele toename van het uurloon zien voor de periode 1999–2004. De loongroei van het weergegeven jaar heeft betrekking op het loon van dat jaar ten opzichte van het voorafgaande jaar (bijvoorbeeld 2000 ten opzichte van 1999). Het gaat hierbij telkens om de groei van de nominale bruto uurlonen. Het uurloon wordt gedefinieerd als het fiscale jaarincome gedeeld door het aantal gewerkte uren.

De loongroei blijkt vooral groot te zijn bij de jongere werknemers tussen 25 en 35 jaar. Een jaarlijkse groei van het uurloon met 5 à 10% is heel gebruikelijk. Daarna vlt de loongroei af. Gemiddeld stijgt echter ook het loon van werknemers tussen de 50 en 60 jaar nog aanzienlijk, gemiddeld ruim 3% per jaar over deze periode.

De curves lopen in hoge mate parallel. Dat wil zeggen dat als de gemiddelde loongroei in een jaar hoger is, alle leeftijdsgroepen een vergelijkbare verhoging van de loongroei ondervinden. Alleen in 2001 blijft de loongroei van ouderen relatief gezien iets achter bij die van de leeftijdsklasse 25–45 jaar. De afstand tussen de grafieken voor 2001 en de overige jaren wordt namelijk na 2001 voor de 45-plussers geleidelijk aan kleiner naarmate men ouder is.

De grafiek laat zien dat de loongroei in 2001 het hoogste was gedurende de betreffende periode, terwijl de laagste loongroei wordt waargenomen voor het jaar 2004. De conjunctuurcyclus is hier kennelijk van grote invloed, waarbij de loongroei vertraagd lijkt te reageren op de economische groei. Zo halveert de reële groei van het bruto binnenlands product in 2001 ten opzichte van de voorgaande jaren (van 3,9% in 2000 naar 1,9% in 2001), terwijl de loongroei aanzienlijk toeneemt. In 2002 is de economische groei nihil, maar is de loongroei nog steeds hoger dan in 2000, met uitzondering van werknemers die 30 jaar of jonger zijn. Pas in 2004 trekt de economische groei flink aan, terwijl de loongroei sterk daalt.